

みんなのポジトリ

国立民族学博物館学術情報リポジトリ National Museum of Ethnology

ХХЗУУНЫ МОНГОЛЧУУД

メタデータ	言語: eng 出版者: 公開日: 2009-04-28 キーワード (Ja): キーワード (En): 作成者: I., ルハグワスレン メールアドレス: 所属:
URL	https://doi.org/10.15021/00001890

АРДЫН УРАНЗОХИОЛЧ, ТӨРИЙН ШАГНАЛТ, ЯРУУ НАЙРАГЧ ДЭНДЭВИЙН ПҮРЭВДОРЖ

1 Унасан газар, угаасан ус	9 Дэлхийн олон өнгө аяс
2 Улаанбаатар хотод	10 Социализмын үеийн уран
бүтээлчдийн бэрхшээл
3 Хятад улсад хийсэн айлчлал	11 “Улаан гэрийн хоригдол” гэдэг шинэ
номын тухай
4 Москвад суралцхаар явлаа	12 Япон хүнтэй уулзаж болдог боллоо
5 “20-р зууны судар” -ыг бүтээв	13 Зөөлөн сэтгэл
6 Чингис хааныг магтсаны төлөө авсан
шийтгэл	14 Зохиолч С.Эрдэнийн тухай дурсамж
7 50-аад оны Улаанбаатар	
8 Улаанбаатарын өнгө зүс,
өөрчлөгдсөөр байна	

1 Унасан газар, угаасан ус

Конагая Юүки: Энэ удаагийнхаа ярилцлагыг таны бага насны тухай дурсамжаас эхэлье. Та хаана, хэдэн онд төрсөн бэ? Сургуульд сурч байсан үеийнхээ тухай ярьж өгнө үү?

Дэндэвийн Пүрэвдорж: Намайг төрж байхад 20-р зуун их залуу байлаа. Дөнгөж 33 настай байж. Миний төрсөн газар бол одоогийн захиргаагаар Өвөрхангай аймагийн Бүрд сум. Энэ нутгийг монголчуудын генийн төв гэж хүн судлаач, эрдэмтэд батлаад байгаа. Миний төрсөн сумын төвөөс 17 км-ийн зайд Монгол улсын газар нутгийн төв цэгийг тогтоогоод шав тавьсан.

К.Ю.: Хүний хүйс шиг газар байна шүү дээ.

Д.П.: Яг хүйс гэсэн үг. Би бол Монгол улсын хүйсэнд төржээ. Монгол ойлголтоор бол Монгол туургатаны “тал дээр гарсан” гэж хэлдэг юм. “Тал голомтын хүүхэд” ч гэнэ. Нутагтаа бол би жирийн л нэгэн. 1640 онд Өндөр Гэгээн Занабазарыг Монголын Бурхны шашны тэргүүнээр өргөмжлөн, ширээнд нь залах ёслол энэ нутагт болсон юм даа. Монгол гэдэг нэртэй нэг уул бий. Тэр уулын өвөр дээр “Ширээт Цагаан нуур” гэдэг газар байдаг юм. Тэнд Өндөр Гэгээнийг өргөмжлөн, ширээнд нь залсан гэдэг юм. Энэ түүхээс үзвэл, Монголын нийслэл хотын суурийг тэнд эхлэж тавьжээ. Би нэг бодлын хөдөө төрсөн мөртлөө, бас нэг бодлын улсын нийслэлийн уугуул иргэн гэж боддог.

Миний аав малчин хүн байсан. Цэрэгт яваад, хүний бага эмч болоод ирсэн. Тэгээд хэд хэдэн суманд эмч хийсэн. Нэг талаас нь бодох юм бол би малчны хүүхэд, энэ талаас нь бодох юм бол сэхээтний хүүхэд. Би 6 настайгаасаа эхлэн Монгол бичгийг гэрээрээ заалгаж сурсан.

К.Ю.: Танай аав зааж өгсөн үү?

Д.П.: Монгол бичиг заадаг багш байсан. Тэр үед “Насанд хүрэгчдийн сургууль” гэж байсан. Насанд хүрсэн хүмүүсийг бичиг үсэгт сургадаг түр сургууль. Би ээжийгээ дагаж тэр сургуульд яваад, 1-р ангид орохдоо Монгол бичгээрээ уншихдаг, бас ойр зуурын юм биччихдэг болсон. Тийм учраас 1-р ангид сурахад надад тийм их төвөг байгаагүй. Түүнээс цааших амьдрал гэвэл, намайг 7 настай байхад эцэг маань биднийг орхиод явсан. Ээжтэйгээ, дүүтэйгээ гурвуул хоцорч билээ. Миний дүү 4 настай байсан. Одоо над шиг хөгширсөн дөө. Насаараа ширээний теннисний дасгалжуулагч багш хийсэн. Түүнийг Д.Санжмягав гэдэг юм. Бид хоёрыг ээж нэг хэсэг өсгөсөн, дараа нь хойд эцэг гэж хүн бий болсон.

К.Ю.: Энэ хэдэн он бэ?

Д.П.: 1940 он. Тэгээд би дунд сургуулиа төгслөө. Тэр үед хөдөө газар долдугаар анги төгссөн хүн бараг байхгүй байсан. Тэр хавар сургуулийн эмэгтэй багш жирэмсэн болжээ. Тэгтэл сургуульд өөр багш байдаггүй. Багшлах хүн олох хэрэгтэй болжээ. Тэгээд энэ нутгийн эрдэмтэй хүнийг бүртгээд үзэж гэнэ. Өөр хүн байдаггүй, би болж таарч гэнэ ээ. Ингэж намайг бага сургуулийн багш болгож байлаа даа. Намайг дунд сургууль төгсөж байх тэр үед чинь хүүхдүүд сургуульд сурах дургүй байлаа. Өвөрхангай аймгийн Хужирт сум гэж та нар дуулсан байх. Тэнд анхны 7 жилийн дунд сургууль байгуулагдахад 86 хүүхэд ирсэн юм. Тэр сургуулийг төгсөх үед 14 хүүхэд үлдсэн байсан. Бусад нь бүгд оргоод явчихсан. Эрдэмтэн, доктор Чой. Лувсанжав гэдэг хүнийг та нар мэдэх байх. Тэр 14 хүүхдийн дотор, бид хоёр багтаж байсан юм. Бид хоёр бол нэг сургуулийн хоёр, насаараа бид түүнийгээ мартаагүй явсан.

Би бага сургуулийн багшийн ажлыг хоёр жил хийсэн юмуу даа. Тэгээд их сайн багш болсон юм гэнээ. Хэн, яаж дүгнэснийг мэдэхгүй. Аймгийн захиргаа намайг урьсан байна. Тэгээд аймгийн Гэгээрлийн хэлтсийн байцаагч болсон. Ингэж Өвөрхангай аймгийн Гэгээрлийн хэлтсийн байцаагч болж байхдаа 19 настай байсан. Тэр бол бичиг үсэгт хүмүүсийг сургаад, сурсан хүмүүст үнэмлэх олгодог ажил байсан. Би хүмүүст “Бичигтэн гэж тооцлоо” гэсэн үнэмлэх өгдөг байсан юм. Тэгээд тэнд ажиллаж байгаад дараа нь хот руу орж ирсэн.

2 Улаанбаатар хотод

Би том дарга болмоор санагдаад байсан. Тэр үед Намын дээд сургууль гэж байсан юм. Монгол Ардын Хувьсгалт Намын сургууль шүү дээ. Дарга болох гээд нэг жил сурлаа. Гэтэл сургуулийн сахилга батыг сахиж чадаагүй учраас намайг хасчихлаа. Би тэр үед шүлэг бичдэг байсан. Ер нь багын ерөөл уншдаг, шүлэг бичдэг байсан. Тэгээд шүлэг, зохиолоо барьж гүйгээд, тэр үеийн нэртэй зохиолч нартай уулзлаа. Тэр үед Монгол

улс нэг том театртай байсан. Одоо энэ талбай дээр байж байгаа театр л даа. Би 20 настай байсан байх, энэ театрын Утга зохиолын эрхлэгч гэдэг ажлыг хийхээр боллоо. Театрт тавьж байгаа жүжиг, кино зохиол, концертод орох дуу зэргийг зохиолчдоос авдаг ажил юм.

Миний ажиллаж байх үед Монголын урлагийн “Алтан үеийнхэн” гэж алдаршсан хүмүүс театрт ажиллаж байв. Тэр үед алдартай жүжигчин Цагааны Цэгмид, Нямын Цэгмид, Н. Ичинхорлоо нар энд ажиллаж байсан. Бас М. Цэвээнжав гуай энд ажиллаж байлаа. Дуучдаас Л. Цогзолмаа, А.Загдсүрэн, Д.Пүрэвсүрэн нар энд дуулж байлаа. Уран сайхны удирдаач, ерөнхий найруулагч нь Л.Ванган байсан юм. Манай хамгийн алдартай найруулагч, жүжгийн зохиолч хүн. Тэр хүний дараагийн найруулагч нь ардын жүжигчин С. Гэндэн байсан. Театрын хөгжмийн удирдаач нь ардын жүжигчин Ж.Чулуун байсан. Театрын хөгжмийн зохиолчид нь мөн ардын жүжигчин Б. Дамдинсүрэн, С. Гончигсумлаа нар байж. Театрын зураачид нь ардын зураач Л. Гаваа, А. Намхайцэрэн нар байж. Эд нар “ардын” гэдэг цолыг бүгд авцгаасан. Урлагийн тухай миний ойлголт бол сумын сайн дурын уран сайхны гишүүний хэмжээнд л байсан. Гэтэл гэнэт тийм том театрт ороод ирэхээр эхний үед надад хэцүү юм их байлаа. Монголын ард түмний дундаас төрж гарсан энэ алдартай хүмүүс намайг урлаг руу, утга зохиол руу татаж оруулсан юм. Театр бол миний уран бүтээлийн академи байсан гэж би үздэг. Намайг театрт орж байхад Н.Норовбанзад гэдэг дуучин тэнд байгаагүй юм. Тэр үед Н.Норовбанзад гэдэг дуучин Дундговь аймагт, аймгийн захиргааны бичээч байж. Удалгүй энэ гайхамшигтай хүн Монголын урлагийн алтан тайзан дээр гэрэлтэн гарч ирсэн юм. Н. Норовбанзадыг би үнэхээр биширч явдаг. Энэ бол 20-р зуунд нэг л төрөх, нэгээс илүү төрөхгүй хүн. Бид нар уран бүтээлийн ч, найз нөхдийн ч холбоотой. Ээж нь миний ээжтэй их найз байсан. Тэр хоёр цайгаа хувааж уудаг, сэтгэлийнхээ үгийг ярьдаг найз эмээ нар байлаа. Н.Норовбанзадын нөхөр Н. Банзрагч бол зохиолч хүн. Бид хоёр их найз.

Би 1955 онд Зохиолчдын Хороонд очоод, 1984 он хүртэл тэнд ажилласан. 1959 онд нэг жил гаруйн хугацаанд, утга зохиолын “Тоншуул” гэдэг шог сэтгүүлд нарийн бичгийн даргаар ажилласан. Миний багш Д.Сэнгээ бол Монголын гарамгай зохиолч хүн байсан. Тэр Монголын Зохиолчдын Хорооны дарга болсныхоо дараа намайг сургуульд явуулах гэж их дэмжсэн.

3 Хятад улсад хийсэн айлчлал

Би 1957 онд, манай их эрдэмтэн Б.Ренчин гуайтай хамт Хятад улсад нэг удаа явсан юм. Тэгэхэд БНХАУ - д үзсэн, харсан зүйлүүд их сонин

санагддаг байж билээ. Хөдөөгийн тариачин айлд ороход: “Мао даргын ачаар бид цагаан будаа иддэг боллоо” гээд уйлдаг байсан.

К.Ю.: Хуучин бүүр ядуу байгаад, Мао даргын үед амьдрал дээшилж байгаа юм биз дээ.

Д.П.: Тийм. Энэ тухай би өөрийн шинэ номондоо бичсэн. Тэр үед Бээжингийн галт тэрэгний өртөөний хавьд байшингийн ханан дээр нэг зураг байсан. Тэр зурагт ширээн дээр унасан 3-4 ширхэг цагаан будаа руу нэг том гар зааж, “Гэмт хэрэг” гэж бичсэн байсан. Бидэнтэй явсан Хятадын зохиолч тэр зургийг дараах байдлаар тайлбарлаж өгсөн :

-Хятад оронд нэг хүн, нэг ширхэг будаа хаяхад 540 сая ширхэг будаа хаягдана гэсэн үг. Энэ 540 сая гэдэг бол хятадын хүн амын тоо юм. Энэ бол асар их будаа хаягдлаа гэсэн үг шүү дээ гэж.

Би түүнийг одоо ч гэсэн зөв гэж боддог. Ер нь бүх улс, үндэстэн өөрийн бүтээж байгаа баялагийг тэгж хайрлаж, хамгаалах хэрэгтэй. Тэр бол их зөв санаачлага, зөв талаас нь ухааруулах, ойлгуулах гэсэн оролдлого байсан. Гэтэл Монголчууд их л хаядаг улс даа. Одоо ч хаясаар л байна. Монголчууд нэг ширхэг будаа байтугай, бүтэн хонь, ямаа хаяна шүү дээ.

4 Москвад суралцхаар явлаа

Тэр аялалын үеэр Б.Ренчин гуай надад : “Та алийн болгон авьяасын шандсаар зүтгэх вэ? Та Орос газар явж, ном үз, утга зохиолын сургуульд яв! Орос хэлийг сураад Англи, Франц хэлийг сур!” гэж хэлсэн. Энэ бол надад насан турш мартагдашгүй сургааль болсон. Б.Ренчин гуайтай би ер нь их холбоотой, түүнийг их хүндлэж явдаг хүн л дээ. Б.Ренчин гуайг уул юмаа гэхэд би түүний дэргэд жижигхэн толгой юм. Гэхдээ тэр том уул намайг хэзээч сүрээрээ дарж байгаагүй. Намайг юм асуухад Б.Ренчин гуай чин сэтгэлээсээ хэлж өгдөг хүн байсан. Монголын театрт анх удаа Шекспирийн “Отелло” гэдэг алдартай жүжгийг тавихад, би утга зохиолын ажилтны хувьд Монголын хамгийн алдартай орчуулагч Ч.Чимэд гэдэг хүнээр орчуулуулж, Б.Ренчин гуай түүнийг хянаж өгч байсан юм. Бид тэр тавин хэдэн оноос л тийм холбоотой байсан.

Тэгээд би Москвад 5 жил сургуульд явсан юм даа. Сургуульдаа бид, М. Цэдэндорж гуайтай хамт хоёулаа явсан юм. М.Цэдэндорж гуай нэг жил болоод буцаад ирсэн. Би 5 жил сураад, сургуулиа төгсөөд ирсэн. Намайг ирэхэд хүмүүс :

-Сургуулиа төгсөв үү? гэж асууна.

-Төгсөөгүй гэж хариулдаг байлаа.

-За яасан бэ? гэхээр нь

-Хугацаа дууссан! гэж хэлдэг байсан.

-Тэгээд диплом, үнэмлэх өгсөнгүй юү? гэж бас асууна.

-Өгсөн! Өгсөн! Өгөх, өгөхдөө “онц” гэсэн дүнтэй үнэмлэх өгсөн.

-Тэгээд чи яагаад төгсөөгүй гээд байгаа юм бэ?

-Би тэнд сурах ёстой юмаа сурч чадсангүй ээ. Тийм учраас би төгсөөгүй. Би хугацаа дуусаад л ирсэн гэдэг байлаа.

-Тэгээд багш нар чинь юү гэж байна?

Багш нар :

-Чамайг Европ аргаар эмчиллээ. Одоо Монголдоо очиж ардын эмчилгээ хийлгэ! гэж хэллээ гэдэг байлаа даа. Өөрөөр хэлбэл, өөрийн зохиол бүтээлд байгаа өвчнийг ардын эмчилгээгээр эмнэх, тэгээд жаахан Европ эмтэй холих бололцоо олж авлаа! гэж байна гэж би хэлдэг байлаа. Тэр сургуульд сурсан минь надад үнэхээр их аз, завшаан болсон юм.

Тэр сургууль надад дэлхийн утга зохиол руу өнгийх боломж олгосон. Би тэр сургуульд орохын өмнө францын О.Бальзак, Александр Дюма нарын зохиолыг уншиж үзээгүй байсан. Шекспирийг “Отелло” -гоос нь өөр зохиолоор мэдэхгүй байсан. Би Японы Басёгийн Хайкуг уншиж үзээгүй байсан. Яагаад Басё : “Намрын цэцгэн дээр эрвээхэй балыг шуналтайгаар сорж байна” гэж бичсэн бэ? Тэр бол цаг дуусах гэж байна. Хэн хэнийх нь цаг дуусах гэж байна гэдгийг хэлсэн. Үүнийг би тэр сургуульд сурч байхдаа ухаарсан. Тэнд би Энэтхэгийн их зохиолч Р.Тагорын шүлгийг уншсан. Тэнд очиж Персийн их яруу найрагч, алдарт Омар Хайямын шүлгийг уншсан.

Дэлхийн утга зохиолыг нэг их том далай байна гэж үзвэл би түүний эрэг хавьд нь очиж үзсэн гэж хэлж болох юм. Тэндээс ирээд би зохиолчдынхоо байгууллагад ажилласан. Шүлэг, зохиолоо урам зоригтой бичиж эхэлсэн. Одоогоор 30-аад шахуу ном хэвлүүлсэн байна. Монголд зохиолч хүнд өгдөг бүх шагналыг нь авсан. “Ардын уран зохиолч” цол, “Төрийн шагнал” - ыг авлаа.

5 “20-р зууны судар” -ыг бүтээв

Одоо нас 70 хүрэх гэж байна. Та нар миний дурьдатгалын номыг уншиж байгаа юм байна. Би энэ номоосоо нэгийг ноён элчин сайд Ханадад бэлэглэсэн. Ноён Ханада бид хоёр Япон зоог барьж байгаад, энэ номын тухай ярилцсан. Энэ далиманд хэлэхэд, Монгол хэл, ёс, заншил мэддэг хүн элчин сайд болж ирэх нь их сайхан юм. Би ноён Ханадаг Монголд элчин сайдаар ирсэнд их талархаж байгаа. Манай гэргий Чанцал ч танил. Манай эхнэр Монголын Гадаад Яаманд насаараа ажилласан хүн. Сүүлийн 6 жил, 1993-99 он хүртэл Бээжин дэх Монголын Элчин Сайдын Яаманд ажилласан. 1999 онд бид нар буцаж ирсэн.

Би ирснийхээ дараа Монголын уран зохиолын академийг байгууллаа.

Одоо түүний ерөнхийлөгчийн сонгуульт ажлыг хийж байна. “Монголын нууц товчоо” гэдэг дээд сургуулийг бас байгууллаа. Түүний захиралын албыг хашиж байна даа. Би ч бас дарга байх “дуртай” хүн байгаа биз? Нас өндөр болсон ч утга зохиолын “зовлонг” эдлээд явж байна. Миний амьдралын түүх бол энэ.

20-р зууны 30-аад оноос хойших монголын түүх бол миний л амьдралын толь. Би “20-р зуун” гэдэг найраглал бичсэн юм. Түүн дээрээ 20-р зуун бол нэг гараараа бүтээж, нөгөө гараараа устгасан зуун. 20-р зууны нэг хөл нь тамд, нэг хөл нь диваажинд байсан гэж бичсэн.

Монголын хувьд бол 20-р зуун нь 3 хувьсгалын зуун болсон.

-1911 оны үндэсний их хувьсгал.

-1921 оны ардын хувьсгал.

-1990 оны ардчилсан хувьсгал.

Энэ зуунд ийм гурван хувьсгал гарчээ. Аливаа хувьсгалыг гэрэл, сүүдэр хоёр дагадаг. Энэ хувьсгал сайхан зүйлүүдийг буй болгосон. Гэхдээ бас муу үр дагавар ч байсан. Ер нь юмыг хоёр талаас нь харах хэрэгтэй гэж би боддог. Яагаад бурхан хүнд 2 нүд өгсөн юм бэ? Юмыг гэрэлтэй, бас сүүдэртэй талаас нь харж байхын тулд байх. Монголын бурхдад духан дээр нь бас нэг нүд бий. Түүнийг оюуны мэлмий гэдэг. Уран зохиолч хүн оюуны мэлмийтэй байх ёстой. Оюуны мэлмийтэй байдгаараа ердийн хүнээс ялгардаг байх ёстой.

Манай академи “20-р зууны судар” гэдэг 5 боть ном хэвлэхээр бэлтгэж, эхний 2 ботийг нь хэвлүүллээ. Одоо хэвлэлээс гараад байна.

Нэгдүгээр ботид нь ардчилсан хувьсгалын тухай бичсэн зүйлүүд орсон. Анхны ерөнхийлөгч П.Очирбат, ерөнхийлөгч Н.Багабанди нарын бичсэн зүйлүүд багтаж байгаа. Энэ ботийг “Цагаан морин жил” гэж нэрлэсэн.

Хоёрдугаар боть нь “Буруу номтнууд” гэсэн нэртэй. Энэ бол социализмын үед хэлмэгдсэн зохиолчдын тухай ном болсон. Монголын 16 зохиолчийг манай Дотоод Яам баривчилж, мөрдсөн мөрдөн байцаалтын тэмдэглэлүүдийг оруулсан.

“Чи яагаад Японы тагнуул болсон бэ?” гэж асуугаад л ял тулгаж байсан юм даа.

“Б.Ренчин, Ц.Дамдинсүрэн нар бол Японы тагнуулууд. Чи хэзээ Японы тагнуул болсон бэ? Ямар зорилготой, ямар үйл ажиллагаа явуулж байсан бэ?” гэх зэргээр байцааж байсан түүхэн баримтууд орсон. Ц.Дамдинсүрэн гуайг МАХН-ын Улс төрийн товчоогоор хэлэлцүүлж, шийтгэж байсан протокол, Б.Ренчин гуайн Орос руу болон Ю.Цэдэнбалд бичиж байсан захидал зэргийг 2-р ботид оруулсан. Энэ бол 20-р зууны гэрэл, сүүдэр хоёрыг нь нэг хавтсан дотор хийлээ гэсэн үг.

5-р боть нь “1206 он” гэсэн нэртэй юм. Тэр бол Монголын тулгар төр байгуулагдсаны 800 жилийн ойд зориулсан боть.

Энэ төслийг хэрэгжүүлэх хөрөнгийг эвслийн Засгийн газрын үед, ерөнхий сайд Р.Амаржаргал өгсөн. Монголын 5 том компани, нэг банк дэмжсэн. Үүнд: “Эрдэнэт”, “Говь”, “Ник”, “МИАТ”, “Монголросцветмет” “Худалдаа Хөгжлийн Банк” юм. Эдгээр компаниудын удирдлагуудад талархаж буйгаа энэ ялдамд хэлэхийг хүсч байна. Энэ ном ингэж олон түмний сэтгэлээр бүтэж байгаа ном.

Би их баярлаж яваа. Манайд их олон зохиолч амь, амьдралаараа хэлмэгдсэн юм. Энэ бол 37-40-өөд оны явдал. Түүнээс хойш олон зохиолчид “үзэл сурталд харш зохиол бичсэн” хэмээн шийтгүүлж байсан. Энэ бол Монголын утга зохиолын түүхийн хар хуудас юм. Гэрэлтэй хуудас нь цаана нь бий.

6 Чингис хааныг магтсаны төлөө авсан шийтгэл

Би ч бас өрөө үзэл сурталд харш зохиол бичсэн гэгдэж, шийтгүүлж явлаа. 1962 онд, намайг Москва дахь Горькийн нэрэмжит Утга Зохиолын дээд сургуульд сурч байхад Монголд Чингис хааны 800 жилийн ойг тэмдэглэсэн юм. Тэр үед Монгол хүн “Чингис” гэж хэлэх хориотой байсан. Би “Чингис” гэдэг шүлэг бичсэн. Миний шүлгийг тэр үед МАХН-ын Төв Хорооны нарийн бичгийн дарга байсан Д.Төмөр-Очир дэмжээд хэвлүүлсэн. Тэр хүн их эрдэмтэй хүн байсан. Тэр Чингис хааны хөшөөг босгож, Чингис хааны тухай сэдвээр эрдэм шинжилгээний бага хурал зохион байгуулсан. Энэ бүхнээс болоод түүнийг ажлаас нь халж, бүх албан тушаалаас нь буулгасан. Би бол нэг их халагдах албан тушаал байхгүй хүн учраас бага хэлмэгдсэн боловч надад нэг “цол” өгсөн. Энэ бол “Үндсэрхэг үзэлтэн” гэдэг цол. Ийм албан ёсны цол байгаагүй боловч МАХН-ын үзэл сурталд харш зүйл бичдэг хүнийг ингэж нэрлэдэг байсан юм. Үндэсний үзэлтэй, муу хүн гэсэн үг л дээ. Ийм “цолтой” хүний зохиол бүтээлийг нь хэвлэх зөвшөөрөл бараг олгодоггүй, олгосон ч их хянаж байж, “алдаатай” гэж үзсэн зүйл байвал дахин засуулж байж хэвлэх зэргээр их хавчдаг байлаа.

Би 1962 оноос хойш 1990 оны хувьсгал хүртэл “үндсэрхэг үзэлтэн” гэдэг “цол”-тойгоо яваад байсан. Тэгээд 90 онд ардчилсан хувьсгал гарч, цагаадсан юм даа. Тийм ч учраас би энэ ардчилалыг дэмждэг зохиолчдын нэг л дээ. Ардчилсан хөдөлгөөн Монголд эхлэх үед бидний хэсэг зохиолчид түүнийг дэмжсэн юм. Эд нар бол миний найз 4 хүн байсан. С.Эрдэнэ, С.Дашдооров, Д.Маам гээд манай нэртэй зохиолчид. Одоо тэдний гурав нь ертөнцийн мөнх бусыг үзүүлжээ. 1992 онд бид дөрөв Монгол Ардын Хувьсгалт Намаас гарч “Сэргэн Мандалтын Нам” гэдэг

шинэ намд орсон. Тэр нам маань сүүлд ардчилсан намтай нэгдсэн. Үүний төлөө биднийг бас “урвагч” гэдэг болсон. Тэгэхдээ яахав дээ. Бид Монгол улсаас урваагүй. Тэгэхээр “урвагч” биш. Бид Монгол улс энэ замаар явах ёстой гэдгийг л сонгосон. Тэр замыг сонгосон залуусыг дэмжсэн.

Би одоо ч тэднийг дэмждэг. Хүн надаас :

-Ардчилал чамд юу өгсөн юм бэ? Чи юунд нь дэмжээд байгаа юм бэ? гэж асуудаг. Би :

-Ардчилал миний хамгийн хүсч байсан ганц юмыг өгсөн! гэж хэлдэг.

-Юу өгсөн юм бэ? Чамд зээл өгсөн юмуу? Мөнгө өгсөн юмуу? Компани өгсөн юмуу? Юу өгсөн юм бэ? гээд л асуудаг.

Би :

-Эрх чөлөөг өгсөн! гэж хэлдэг. Үүнээс үнэтэй юм энэ дэлхийд байхгүй. Өөр юу авах гэсэн юм бэ? Би хоосон хонож болно. Гэхдээ би эрх чөлөөтэй байсан нь дээр шүү дээ. Хоолоор баян байгаад эрх чөлөөгүй байна гэдэг бол гэрийн тэжээмэл амьтантай адил юм. Гахай, тахиа гээд л гэрийн тэжээмэл амьтад бий шүү дээ. Утга зохиолч хүн бол тийм байдалд байх ёсгүй гэж би боддог. Уран зохиолч хүн бол чөлөөтэй байх ёстой.

20-р зууны Монголд эрх чөлөөг ардчилал өгсөн юм. Тэгэхдээ бидэнд бэрхшээл зовлон байна. Ардчилал гэдгийг бид өөртөө шингээж, ухаарч чадаагүй байна. Биднийг ямар нэг хэмжээгээр хуучин юм маань хойш нь татаад байна. Урагшаа явах гэхээр хойш нь татаад байна. Монголын гол бэрхшээл ердөө энэ болоод байна. За яахав бусад юм ч бий л дээ. Тухайлбал, хүнээс юм гуйдаг муу зуршилтай боллоо.

Гэхдээ цаг үе өөр болж, хүн бүхэн ямар нэг юм хийж байна. Нэг нь тамхи зарж байна, нөгөө нь ус зарж байна. Нэг нь ногоо тарьж байна. Нөгөө нь жаахан цайны газар ажилуулж байна, малчид ноолуураа самнаад зарж байна, нөгөө малчин нь малаа өсгөөд, махаа зах зээл дээр худалдаж байна. Тийм үү? Нөгөө нэг хэсэг нь гадагшаа яваад их бараа авч ирдэг боллоо. Ядуухан нэг нь энүүхэн хятадын хил дээрээс хуурамч бараа аваад ирж байна. Арай чадалтай хэсэг нь Японоос “Мицубиши”, “Тоёота” аваад ирж байна. Бас нэг хэсэг нь компьютерийн худалдаа эрхлэдэг болж байна. Энэ чинь бүгдээрээ ажиллаж байна гэсэн үг шүү дээ. Өөрийнхөө хувь заяаны төлөө өөрөө явах ёстой гэдгийг хүмүүс ухаарч байна. Ухаараагүй нэг хэсэг байна. Энэ хэсэг нь урагшаа явж байгаа хэсэгтээ саад болж байна. Бүгдээрээ хамт явах ёстой. Бүх хүний амьдрал адилхан сайн болохын төлөө урагшаа явна шүү дээ.

Социализмын үед боловсролд их анхаарч байсан. Тэгэхдээ бид чинь хаалттай байлаа шүү дээ. Социализмын үед бид ердөө л Орос улс, бас цөөн тооны Европын социалист оронд явж сурдаг байсан. Бүүр 30-аад онд монголчууд Германд сурч байсан. Тэр үед чинь хөрөнгөтөн Герман гэж

нэг л Герман байсан. Дайнаас өмнө шүү дээ. Монголын алдартай зохиолч Д.Намдаг гуай чинь Германд сурсан юм. Ардын зураач Намхайцэрэн гуай Германд сурч байсан. Их зохиолч Д.Нацагдорж Германд сурч байсан. Тэгээд тэр уламжлал тасарсан. Яагаад гэвэл, хөрөнгөтөн орон учраас явахыг хориглосон. Тэгээд социалист оронд очиж сурдаг болсон. Энэ бол яахав ерөнхий мэдлэгийг өгдөг боловч, үзэл суртлын явцуу байдал руу хүнийг шахдаг байсан. Сул тал нь тэр л дээ. Түүнээс тэр математикийг юмуу, физикийг юмуу, ер нь боловсролыг бол олгож байсан. Гэхдээ Оросын алдарт эрдэмтэн Г.Сахаров шиг үгээ чөлөөтэй хэлж чаддаггүй байж дээ. Өөрөөр хэлбэл, хүний сэтгэлгээ нь хязгаарлагдмал, үзэл сурталд баригдсан байлаа.

90-ээд оноос хойш, Япон, Америка, Англид сурдаг болж байна. Одоогийн залуучууд их юм үзэж байна. Монголоос өөр хүн яаж амьдардгийг, яаж юм бүтээдгийг үзэж байна. Ном сураад, хэл сураад, хүн ер нь ингэж амьдардаг юм байна гэдгийг мэдээд ирж байна. Өөрсдийнхээ амьдралыг өрөөл бусдын амьдралтай харьцуулж хардаг болж байна. 20-р зуунаас 21-р зуунд орж ирж байгаа гайхамшиг бол техникийн дэвшил юм. Үүнээс Монгол хүн хоцорч ердөө ч болохгүй. Үндэсний боловсон хүчин бэлтгэх асуудал бол маш чухал асуудал. Тийм учраас би залуучуудад :
-Яв аа! сур аа! гэдэг юм. Тэгэхээр боловсролын түрүүчийн тогтолцоо, шинэ тогтолцоо хоёр нийлэх ёстой юм.

Энэ тасарч болохгүй. Хуучин олж авсан мэдлэг боловсролыг бид бас ашиглах ёстой. “Чи социализмын үеийн хүн учраас хэрэггүй!” гэж бас болохгүй. Орост тийм явдал болж байсан. “Хаант Оросын үед ашиглаж байсан төмөр замаар хувьсгалт Оросын галт тэрэг явж болохгүй!” гэдэг байсан. “Тэр замыг нураагаад дахин хувьсгалт зам тавиад, хувьсгалт галт тэрэг явах ёстой!” гэдэг байсан. Бид ингэж болохгүй. Ийм учраас бидний ахмад үед сурсан юм бий, амьдралын туршлага бий. Залуучууд түүнийг авч байх ёстой юм. Энэ хоёр хоорондоо нийлэх ёстой. Энэ хоёр нэгдэж байж, монголын нэг цөм бүрдэнэ. Тэр нь Монгол улсын хөгжлийг урагш нь ахиулах ёстой.

Д.П.: За, ингээд болох байх аа.

К.Ю.: Үгүй, үгүй маш сонирхолтой яриа болж байна.

Д.П.: Би зохиолч хүн. Зохиолч хүнийг ярих гэсэн зоргоор нь яриулбал эцэс, төгсгөлгүй юм болно шүү. Бас дэмий юм их ярьж байж магадгүй. Монголчуудад :

“Хөгшин нохой шиг худлаа хуцлаа!” гэсэн нэг үг байдаг юм.

Монголчуудын нохой бол гэрийнхээ гадаа байдаг шүү дээ. Тэр хотоо манаж байдаг. Хөгшин нохой хий хуцаад, эзнээ унтуулдаггүй. Уг нь чоно, юмуу хулгайч ирэхээр хуцах ёстой л доо. Гэтэл хөгшин нохой зүгээр байж

байгаад хуцаад байдаг. Тэр хөгшин учраас өөрт нь чоно юм уу, хулгайч ирж байгаа юм шиг санагддаг байх л даа. Тэгээд л хуцаад байдаг. Энэ үгийг учиртай юм.

К.Ю.: Таны яриа надад маш их таалагдаж байна.

Д.П.: Ер нь 21-р зууныг глобалчлал, даярчлалын зуун болно гэж ярьж байна. Монголд тэр глобалчлал даярчлал хэрэгтэй байна уу? Хэрэггүй байна уу? гэдгийн тухайд одоо Монголчууд бид бодож байна. Бид энэ глобалчлалд яаж оролцох вэ? Энэ бол их чухал асуудал. Бид “Пролетарийн интернационализм” гэдэг юмыг нэг хэсэг их ярьдаг байлаа. Одоо ярихаа больчихжээ. Пролетари нар бол одоо ч байж л байна. Интернациональ нь ч байж л байна. Манайхан чинь “Пролетарийн интернационализмд үнэнч социалист Монгол улсыг байгуулна!” гэж л ярьдаг байлаа. Одоо бол “Глобалчлалд үнэнч Монгол улс”-ыг байгуулах юм болов уу даа. Мэдэхгүй. Хүн төрлөхтөн одоо болтол бие биендээ дайсан болсоор л байна шүү дээ. Бие, биендээ дайсан байх хэрэггүй. Бие, биендээ ойртох хэрэгтэй. Бие, биенийдээ орж цай уудаг байх хэрэгтэй. Би танайд очоод загас идэж, та манайд ирж хонины мах идэж, би танайд очиж сакэ ууж, та манайд ирж шимийн архи ууж, хүн төрөлхтөн ингэж найзлаж, нөхөрлөж байх ёстой юм. Би ийм харилцааг бол дэмждэг.

Харин юуг эрхэмлэх вэ? гэвэл улс үндэстэн өөрөө өөрийгөө хадгалах ёстой. Улс үндэстэн өөрийнхөө соёлыг хадгалах ёстой. Цугаараа адилхан болчихож болохгүй. Цугаараа адилхан хувцас өмсвөл яах вэ? Японы кимоно байхгүй болчихвол яах вэ? Монгол дээл байхгүй болчихвол яах вэ? Тэгэхээр тэр үндэсний онцлог юмнууд нь байх ёстой юм. Энд Монгол бөх нь барилдаж байна. Тэнд сумо нь барилдаж байг. Тэнд дэлхийн аваргаар чөлөөт бөх нь барилдаж байг. Тэр Узбек өөр хаанахын билээ дээ, бөхчүүд нь бас барилдаж л байг.

Үүгээрээ хүн төрөлхтөн баян байгаа юм. Энэ бүх олон өнгө, онцлог байхгүй бол дэлхий ядуу болчихно. Энэ бол цэцэггүй хувхай газартай адил гэсэн үг шүү дээ. Тийм учраас улс үндэстэн бүхэн ойртож, нөхөрлөж бие, биендээ туслаж дэмжиж байвал сайн хэрэг. Гэхдээ өөр өөрийнхөө соёл, өөр өөрийнхөө ёс заншлаа авч явах ёстой. Танайд эзэн хаан байдаг, манайд хаан байхгүй, ерөнхийлөгч байж байна. Тэр байж л байг. Манайх ч хаантай л байсан шүү дээ. Би ийм ойлголттой, түгээмэл гэж хэлж болохоор ойлголттой байдаг хүн.

7 50-аад оны Улаанбаатар

К.Ю.: Таныг анх Улаанбаатарт ирэхэд энэ хот ямар байсан бэ?

Д.П.: Би 51 жилийн өмнө Улаанбаатарт анх удаа ирсэн. Тэр үед би наадам үзэх гэж ирж байсан юм. Манай нутагт Их Монгол Шаравжамц гэдэг

алдартай бөх байсан. Тэр бол манай сумын хүн. Тэр өвгөнийг наадамд урьж, хотоос машин очиж авсан юм. Тэр үед сүүнээс цөцгийн тос (масло) боловсруулдаг газар сум бүхэнд байсан. Масло хийгээд том, том модон саванд савлаад хот руу явуулдаг байсан. Түүнийг зөөдөг машин ирдэг байсан. Том, том модон торх ачсан, бүтээлэгтэй машин ирдэг байлаа. Хүмүүс тэр машинд суугаад хот явдаг байсан. Наадам үзэхээр надтай хамт тийм машинд суугаад 5-6 хүн ирсэн.

Тэр үед манай сумын сургуулийн захирал байсан нэг хүнтэй хамт нутгийн айлд буусан юм. Тэр бол Залуучуудын Эвлэлийн дарга Д. Ядамсүрэн гуайн гэр байсан. Тэгээд, маргааш нь би түүний машинд сууж, наадамд явлаа. Наадмыг энд хийдэг байгаагүй. Тэр нисэхийн наана байдаг том талбайд хийдэг байсан. Залуучуудын Эвлэлийн дарга гэдэг чинь их том дарга шүү дээ. Тэр даргыг дагаад, дарга нар суудаг том асарт орж үзлээ. Тэнд байж байтал Д. Ядамсүрэн дарга :

-Ам чинь цангаж байна уу? Юм уух уу? гэж асууж байна.

Би 17 настай байсан байх.

-Ууя! гэлээ. Гэтэл нэг хүн, өндөр шилэн аягатай юм авч ирээд миний өмнө тавиад өглөө. Түүнээс амссан чинь муухай амттай гэдэг чинь ярих юм алга аа. Би түүнийг ерөөсөө ууж чадаггүй.

-Гашуун байна! гэлээ дээ.

-За, тэгвэл чи үүнийг уу! гээд дахиад нэг аягатай юм өглөө. Түүнийг нь угаад үзвэл их сайхан чихэртэй юм байна. Дотор нь жимс хөвж байсан. Ингэж би жимсний ундаа ууж үзэж байлаа. Эхлээд надад өгсөн юм бол пиво байж. Тэр үед пивоог Монголчууд “адууны шээс” гэж нэрлэдэг байсан.

Тэгээд наадам дуусаад нутаг буцсан юм даа. Улаанбаатараас мориор явсан. Манай нутаг чинь эндээс 300 км юм. Монголчууд энэ хирийн зайг “ойрхон зай” гэнэ шүү дээ. Тэгээд морьтой давхиад, нэг шөнө хээр унтаад хүрчихсэн дээ. Эмээлээ аваад, тохомоо дэвсээд, эмээлээ дэрлээд хээр унтаад өгсөн. Зуны шөнө даарахгүй. Тэгж Улаанбаатартай анх танилцаж байсан.

Тэр үеийн Улаанбаатар одоогийнхоос өөр байсан даа. Одоогийн засгийн газрын байран дээр театр байсан юм. Гадаад Яам одоо байгаа чигээрээ байсан. Энэ Сүхбаатарын талбай дээр, одоо хөрөнгийн бирж байгаа байшинд Элдэв-Очирын нэрэмжит кино театр байсан. Гол барилга байшингууд маань энэ байсан. Тэгээд гэр, хашаанууд л байсан даа. Түүнээс хойш би Улаанбаатарт 52 онд орж ирсэн юмуу даа. Тэгээд түүнээс хойш байнга суусан.

8 Улаанбаатарын өнгө зүс, өөрчлөгдсөөр байна

Улаанбаатарын сайн, муу бүх юм нь миний нүдэн дээр болсон. Шинэ байшингууд зөндөө барьсан. Сайн байшингууд ч их барьсан, муу байшин ч олныг барьсан. Улаанбаатар хогоо их цэвэрлэдэг байсан. Одоо Улаанбаатар хогоо цэвэрлэж дийлэхгүй болжээ. Энэ бүхэн бол бидэнтэй л холбоотой. Зарим хүмүүс гадаад ертөнцөөс юмуу, эсвэл саран дээрээс ирсэн юм шиг:

-Энэ Улаанбаатар их муухай байна! Их хогтой байна! Тамхиа хаяж байна, хогоо, ундааныхаа савыг хаяж байна! гээд яриад байдаг. Тэгж ярьж, ярьж өөрөө хаячихаад явчихдаг хүн бий. Гайхалтай. Тэдэнд би :

-Өөрөө хог хаядаг бол хог хаяж байна гэж битгий ярь, дуугүй бай! Өөрөө хаядаггүй бол бусад хүнийг өөртэйгөө адилхан болго. Чиний энэ хоосон яриа юм болохгүй гэж хэлдэг.

-Чи харж байгаад гудамжинд хог хаяж байвал :

-Наад хогоо, хувинд аваачаад хийчих! Хоёулаа аваачаад хийчихье! гэж хэлж бай! гэж би хэлдэг.

-Ингэж хэлсэн цагт чи Монгол улсын иргэн. Тэгээгүй цагт чи юу ч биш ээ. Чи зочин ч биш, эзэн ч биш юу ч биш! гэж хэлээд байгаа юм.

Одоо Улаанбаатарт Монгол улсын хүн амын 1/3 сууж байна. Олон хүнтэй болж байна. Их нүүж ирж байна. Энэ бол байдаггүй юм биш байдаг л юм. Төв рүүгээ нүүж байна. Дэлхийн аль ч улсад ийм үзэгдэл бий. Гэхдээ манай хөдөөгийн амьдралын нөхцлийг жаахан өөр болгох юм бол хүмүүсийн амьдрах, нутагших байдал арай өөр болно гэж би боддог.

Тэгэхээр хөдөөгийн амьдралыг өөд татаад, тэнд хүн соёлтой амьдрах, юм сонсох, үзэх бололцоотой болгох хэрэгтэй. Энэ бас зам харилцаатай ч холбоотой асуудал. Тийм үү? Энэ бүх юмыг нь буй болгох хэрэгтэй. Хөдөө ном очдог болгох хэрэгтэй. Ном очдог, сонин очдог болгох гэх мэтээр л бүх юмыг зохицуулах ёстой. Тэгвэл хүмүүс аяндаа нүүхээ болино. Монголын хөдөө чинь их сайхан нутаг юм шүү дээ. Монгол хүний хувьд хэдэн мянган жилээр амьдарсан нутаг шүү дээ. Бид дасчихсан юм. Яахав хатуу, ширүүн цаг агаартай нь үнэн л дээ. Гэхдээ яадаг юм бэ? Тундр, мөсөн далайд хүмүүс амьдардаг шүү дээ. Японы аялагчид чинь хойд мөсөн далайд нохойтой чаргаар явдаг юм байх чинь билээ. Янз бүрийн улсууд Гималайн уулын оргилд гарна гээд явдаг юм байх чинь билээ. Хүн чинь бас тэгж амьдрах сонин байна шүү дээ. Тийм учраас халуунд нь халаад л, сэрүүхэнд нь жаахан сэрүүхэн байхад зүгээр шүү дээ.

9 Дэлхийн олон өнгө аяс

Их сайхан даарах чинь их зүгээр байдаг юм. Өвлийн жин хүйтний үед гадаа гарахад цагаан салхитай байдаг. Салхи нь цав цагаан байдаг. Энэ

чинь гайхамшигтай үзэгдэл. Өөр тийм юм хаана ч байхгүй, Монголд л байдаг. Энэ дун цагаан салхи салхилж байхад Монгол хүнд ямар сэтгэгдэл төрдөг вэ? Жинхэнэ Монгол хүнд цоо шинэ айраг ууж байгаа юм шиг сэтгэгдэл төрдөг. Байгальтайгаа зохицсон, шүтэлцсэн байна шүү дээ. Тухайлбал, та нар, Япон хүмүүс далайгүй газар амьдрахад хэцүү биз дээ. Тийм үү? Бид талгүй бол хэцүү шүү дээ. Би уснаас айдаг. Том аяганд цай хийгээд өгвөл би бараг айх байх. Бид бол хуурай газрын хүмүүс. Талын, уулын хүмүүс юм. Тийм учраас энэ орчиндоо зохицоод амьдрах ёстой. Одоо үед энэ нөхцөлд зохицсон дэд бүтэц гэдэг юмыг буй болгох хэрэгтэй байна. Эндээ зохицсон тэр замыг нь засаад, холбоогий нь тавиад, хүн оршин суудаг тэр Монгол гэрийг жаахан тохижуулах хэрэгтэй. Гэрийг яаж аятайхан болгох вэ? Яаж дулаацуулдаг, яаж гэрэлтүүлдэг, цахилгаан нь хаагуур ордог байх вэ? гэдгийг бид л бодох ёстой. Манай залуучууд ийм юмыг хийгээсэй гэж би хүсч явдаг. Монголыг аль нэгэн улстай адилхан болгож болохгүй. Монгол Монголоороо байг.

-Миний Монгол дэлхийд хосгүй, юм бүх нь сайхан. Монголоос бусад нь ерөөсөө хэрэг байхгүй! гээд байж болохгүй л дээ. Ийм үг бол ухаантай хүний үг биш. Монголын сайхан өөртөө, Японы сайхан өөртөө, Оросын Сибирийн сайхан өөртөө, тэр Лос-Анжелос, тэр Энэтхэгийн далай тэр бүхэн өөртөө сайхан. Бүгд юманд өөрийн сайхан байгаа. Тэндээс хүн өөрийнхөө жаргалыг олж авч байгаа. Тэгэхлээр хүн хаанаас өөрийнхөө аз жаргалыг олж авч байна, тэр бол тэр хүний амьдрах ёстой газар нь юм, өөрийн эх орон гэдэг нь тэр. Ийм учраас бие биенийхээ сайхан юмыг ойлгодог. Хаана сайхан юм байна, түүнийгээ бид нар ойлгодог байх ёстой. Сайхан юмыг ойлгож чадсан хүн бол хүнд муу юм хийж чаддаггүй юм.

Залуучуудын хайр сэтгэл, хайр дурлал гэж байна. Хайрын болзоонд яарч яваа залуу хүн цэцгэн дээр гишгэхгүй дээ. Сайхан цэцэг харвал тойроод гарна даа. Яагаад гэвэл, түүнийг сайхан юм эзэлчихсэн байгаа. Тийм учраас “Гоо сайхан ертөнцийг аварна!” гэж ярьдагийн утга учир нь энд байгаа юм. Урлагийн бүтээл, сайхан зураг, сайхан хөгжим энэ бүхэн чинь хүний сэтгэлийг ариусгаж өгдөг, уян болгож өгдөг. Хүн уян зөөлөн болж байвал муу юм хийхгүй гэсэн үг. “Гоо сайхан ертөнцийг аварна” гэдэг үгийн утга учир нь үүнд л байгаа юм.

Түүнээс биш зүгээр гоо сайхан байж байвал бусад юм хэрэггүй гэсэн үг биш. Хүн бол сэтгэлээрээ, зөөлөн байх хэрэгтэй. Хүн бол эхийн сүү хөхөж өссөн гэж хэлдэг. Хүн ганц эхийн сүүг хөхөж өсдөг юм биш, хүн эхийн сүүтэй хамт эхийн сэтгэлийг хөхөж өсдөг. Ингэж байж хүн өөрөө бүрддэг. “Эцэг, эх нь биеийг нь төрүүлдэг, харин санаагий нь төрүүлдэггүй” гэсэн үг бий. Гэхдээ эхийн сүүтэй хамт эхийн сэтгэл нь явж

байдаг. Эх чинь хайрлаж, бүүвэйлж, “Миний хүү сайн хүн болоорой, сайн яваарай, хүнд муу юм бүү хийгээрэй!” гэсэн үгийг дандаа сэтгэлдээ бодож явдаг. Тэр нь сүүнд нь шингэж, түүгээр хүн өөрөө хүн болдог. Эхийгээ хайрлах сэтгэлтэй байгаа хүн бол, жинхэнэ ёсоор хайрладаг хүн бол хүнд муу юм хийж чаддахгүй байх. “Би ийм муу юм хийчихвэл, ээж минь яана аа?” гэж заавал бодно. Тэгж бодох чадваргүй болсон цагт хүн, өөрөө хүн биш болно. Араатан болж хувирна. Өөрөөр хэлбэл, нөгөө сүүнээсээ гараад цусаар амьдрна гэсэн үг шүү дээ. Тийм хэмжээнд хүн очиж байна гэсэн үг. Үүнээс болоод дайн дажин, хулгай, дээрэм гарч байна. Би ингэж боддог. Тийм учраас хүнийг сайхан болгодог утга зохиол, урлаг, энэ бүх сайхан юм энэ ертөнц дээр байх ёстой юм. Хүн цухалдаж, сандарч, бодлогогүй шийдвэр гаргахаас аварна. Утга, зохиол урлагийн хүч нь энэ юм. Миний үзэл бодол ийм юм.

10 Социализмын үеийн уран бүтээлчдийн бэрхшээл

И.Лхагвасүрэн: “Алтан үе” гэж ярьдаг. Их авъяас байвч түүнийг чинь гаргахад хэцүү байсан биш үү. Яагаад “Алтан үе” гэдэг юм бэ?

Д.П.: Нэг зуунд нэг удаа тохиолдох авъяастай уран бүтээлч болон түүний уран бүтээлийг хэлж байгаа юм. “Алтан үе” гэдэг маань ерөөсөө л энэ шүү дээ. Миний ойлголтоор бүх үе чинь өөрийнхээ нэг гарамгай төлөөлөгчийг гаргаж ирдэг. Улс төр, уран зураг, хөгжим, театр, утга зохиол, биеийн тамир спорт тус бүрт нь өөрийн гарамгай төлөөлөгч бий. Энэ төлөөлөгчид чинь тэр салбарт ажиллаж байсан бусад хүмүүс дотроос тодоос тод ялгарч байдаг. Үүнийг бөөгнүүлсэн цөмийг бол “Цэцгийн мандал” гэж хэлж болно. Үүнийг бас “Алтан үе” гээд байгаа юм. 20-р зуунд ийм “Алтан үе” байсан. Энэ “Алтан үе” гэдэг бол манай бүх салбарт гарч ирсэн. Шинжлэх ухаан, урлаг, спорт гээд бүх салбарт байсан.

Социализмын үеийн алдааг би өөрийнхөөрөө тайлбарлъя. Биднийг хэмжээтэй жаазан дотор хийсэн байж. Бид нар тэр жаазан дотор нь байгаад байж. Бид уг нь түүнийг эвдээд гарч ирэх ёстой байж. Жинхэнэ уран бүтээлч хүн, жинхэнэ зохиолч хүн бол эвдэх ёстой байж. Харин олон хүн түүнийг эвдэж чадаагүй. Тийм хүлцэнгүй, бурангуй, гэгээрсэн биш байж.

Энэ жаазыг чинь Б.Ренчин гуай, Ц.Дамдинсүрэн гуай нар бол эвдээд гараад явчихсан. Тэд шийтгүүлээд л, элдэв муугаар хэлүүлээд л, торгуулаад л явж. Тэгсэн хирнээ өөрсдийнхөө хийе гэж бодсон зүйлээ хийгээд явжээ. Би тэднийг маш их хүндэтгэдэг. Тэд нар бол жинхэнэ шоронд сууж үзсэн, жинхэнэ хатуу шоронд суугаад, байцаагдаад, зодуулж үзсэн. Тэгээд гарсан. Арай алуулаагүй. Насан турш нь тэднийг хараасан. Тэднийг шагнаж байсан тэгэхдээ бас хараасан. Тэд нар бол жинхэнэ

оюуны бяргтай, хүчтэй улсууд байж. Оюуны хүч чадал гэдгийг амьд дарга нар дангаараа дийлж чаддаггүй юм байна. Ямар нэгэн хаан юмуу, дарга юмуу, тэр оюуны хүчийг дийлдэггүй юм байна. Тэр хүч хэвээрээ үлддэг юм байна.

Эртний Европ дахинд олон эрдэмтдийг, бас зохиолчдыг шатааж байсан, устгаж байсан. Тийм биз дээ. Тэгээд, тэгээд дийлээгүй. Шатааж устгаж байсан хүмүүс өөрсдөө мартагдаад, харин тэр шатаалгасан, устгуулсан хүмүүс нь мартагдаагүй. Тэгэхээр манай Б.Ренчин гуай, Ц.Дамдинсүрэн гуай хоёр бол тэгж мартагдаагүй үлдсэн хүмүүс юм. Тэднийг муугаар хэлээд хараагаад байсан нөгөө хүмүүс нь одоо мартагдсан. Хэн ч тэдний тухай санах юм байхгүй. Тэд бол зүгээр эрвээхэйний настай хүмүүс байж. Ард түмний тарьсан цэцгэн дээрээс жаахан бал олж идээд, тэгээд намар болоод цэцэг гандахаар байхгүй болсон. Манай олон зохиолчид янз бүрээр шүүмжлэгдэж, зэмлэгдэж, буруушаагдаж явсан. Хориотой зохиолууд, хэзээч гаргахгүй гэсэн зохиолууд олон бий. Манайд “Хэвлэл хянах газар” гэдэг нэртэй “Хэвлэлийн дотоод яам” байсан юм.

“Энийг хэвлээд гаргаж болно, харин үүнийг гаргаж болохгүй шүү! За, тэр Д.Пүрэвдоржийн бичсэн ном байна. Түүнийг сайн хянаарай. Цаадах чинь буруу санаа хийнэ шүү. Түүнийг нь сайн хянаад, буруу юмыг нь хасаж зохицуулаарай, тэгээгүй цагт битгий хэвлээрэй!” гэдэг зааврыг өгдөг байсан.

Социализм өөрөө юун дээр тогтож байсан бэ? гэвэл үзэл суртал дээрээ тогтож байсан юм. Социализмыг тогтоож байсан юм чинь тэр шүү дээ. Тэр үзэл суртал байхгүй бол социализм тогтохгүй. Цаана нь амьдралын суурь, тогтох суурь байхгүй. Ардчилал гэдэг чинь хүн өөрийн бүтээсэн амьдрал дээрээ л тогтоно.

-Чи ажил хий! Хөдөлмөрлөөд хүнтэй адилхан амьдар! сайн хувцас өмс, чи сайн театрт очиж кино, жүжиг үз, сайхан хүүхэнтэй танилц, сайн ресторанд орж хоол ид, бүх юм чамаас шалтгаална! гэж байна.

Нөгөө социализмын үед :

-Чи сууж бай! Аягаа тавьчихаад сууж бай! Социализм чамд хоол өгнө! гэдэг байсан. Нэг нь үзэл суртал дээр, нөгөө нь амьдрал дээр тогтдог. Яагаад ардчилал ялсан бэ? гэвэл шалтгаан нь үүнд байна. Гэхдээ социализмын үзэл суртлын сул тал нь юунд байдаг вэ? гэвэл, шашнаас хүч муутай. Яагаад шашнаас хүч муутай вэ? гэвэл, социализм нь:

-Хойд нас гэж байхгүй, чи энэ насандаа юмаа хийж чадвал чад, чадахгүй бол хохь чинь, ингээд дууслаа! гэдэг байж.

Шашин бол :

-Чамд хойд нас бий. Чи энэ насандаа сайн явах юм бол хойд насандаа сайн

хүн болно. Муу нүгэл эсвэл, буруу юм хийвэл чи тамд орно! гэж сургадаг. Энэ чинь айхтар ухуулга шүү дээ. Шашны энэ философи, гүн ухаан чинь хүний өөрийн нь мөн чанарыг барьж авсан, өөрөөр хэлбэл, амин гол судсыг нь зөв барьж авсан сургаал юм. Шашин үүгээрээ хүчтэй. Нөгөө Марксын сургаальд бол:

“Коммунизмын үед хэрэгцээнийхээ хирээр авч, чадлынхаа хирээр хөдөлмөрлөнө өө!” гэж сургадаг. Коммунизмд орчих юм бол чи зүгээр ажлаа хийгээд л талх, тариагаа үнэгүй аваад л явна гэсэн үг. Энэ бол үлгэр. Хүмүүс үүнд итгэж өгөөгүй юм. Уг нь их сайхан үлгэр. Тийм биз! Амьдрал дээр тийм байгаагүй, тийм болох ч үгүй байх. Хүн төрөлхтөн олон мянган жилийн өмнөөс ийм юм байгаагүй гэдгийг мэддэг учраас итгэхгүй байсан.

Шашин нөгөө судсыг нь зөв бариад авчихсан учраас шашингүйн үзэлтэй хүн, яг хэцүү үе тулгарахад, гэнэт тэнгэр дуугарахад, гэнэт онгоц дайвалзахад, “бурхан минь” гэж хэлэх нь нийтлэг үзэгдэл. Тэр үедээ ерөнхий сайдынхаа нэрийг дуудахгүй, аль нэг даргын нэрийг дуудахгүй.

“Ээ бурхан минь юу болж байна аа?” гэж бол хэлнэ. Аяндаа өөрт нь шингэсэн байна аа даа. Намайг залуу байхад, манай нэг зохиолч намын үүрийн дарга байсан юм. Тэр хүн найтайсан юм. Монгол хүн хажуудаа хүн найтайхаар “Бурхан өршөө!” гэж хэлдэг. Тэр хүний найтайхаар нь би “Хотын намын хороо өршөө!” гэсэн юм. Тэр хүн, тэр үед учрыг нь олоогүй юм. Тэгснээ жаахан байснаа учиргүй инээсэн.

-Та яагаад ингэж хэлж байгаа юм бэ? гэж байна.

-Үгүй, одоо би өөрөөр хэлэх аргаа олсонгүй. Яагаад гэвэл, намын дарга хүн чинь бурхан шүтэж болохгүй шүү дээ. Тийм учраас, би таныг хотын намын хорооны даргын таалалд нийцээрэй! гэж хэлсэн юм гэлээ. Иймэрхүү явдал болж байсан. Тэгэхээр тэр үзэл суртал гэдэг юм маань өөрөө хиймэл юм байсан. Тэр бол зохиомол зүйл байсан бөгөөд зүйрлэж хэлэх юм бол хүнд өөрт нь түрхсэн будаг юм.

-За ингээд дуусгавал яасан юм бэ? Би Япон хүмүүсийг ажлаа их зөв зохион байгуулдаг, цагтаа маш их хайртай, маш их тооцоотой хүмүүс гэж боддог. Тийм учраас ийм сайхан багаж төхөөрөмж, тэр холоос авч ирээд, тэгээд баахан хэрэггүй яриа бичиж байхын хэрэг байна уу?

11 “Улаан гэрийн хоригдол” гэдэг шинэ номын тухай

И.Л.: Та өөрийн номыг “Улаан гэрийн хоригдол” гэж нэрлэсэн байна. Үүнийгээ товчхон тайлбарлаж өгөөч.

Д.П.: Монголчууд бол цагаан гэртэй. Монголд улаан гэр байхгүй. Яагаад улаан гэр гэсэн юм бэ? гэвэл Оросын хувьсгалын нөлөөгөөр, Монгол маань коммунист улс болсон. Тийм учраас Монголын маань гэр улаан

болсон. Гэр гэдэг бол бидний амьдардаг орчин шүү дээ. Миний ойлгож байгаагаар социализмын үед Монгол гэдэг маань нэг том “Улаан гэр” болчихсон, тэр дотор байгаа хүмүүс бол яг хоригдол шиг л амьдарч байсан. Эрх чөлөө байхгүй. Энэ л санаа юм. Ойлгогдож байгаа биз дээ. Өсөх насаа Улаан хэрмийн цаана, Өтлөх насаа Цагаан хэрмийн цаана өнгөрөөлөө! гэж би бичсэн юм. Хоёр их хэрмийн цаана миний амьдралын 11 жил өнгөрчээ. (Цагаан хэрмийн цаана Хятад улс, улаан хэрмийн цаана Орос улс байна.) Тэгэхдээ энэ хоёр орон надад өлзийгээ өгсөн. Би оростой нийлээд сайхан архи ууж, давсалсан загасыг нь идэж үзсэн. Би хятадуудтай уулзахаараа алдартай сайхан хоолыг нь идэж, моотой архинаас нь шимж үзсэн. Хүн хаана ч явсан хүнтэй нөхөрлөх хэрэгтэй. Хүнийг ойлгох хэрэгтэй! “Би дээд төрлийн хүн, чи доод төрлийн хүн!” гэсэн ялгаварлах үзэл байж болохгүй. Хүн гэдэг чинь бие, биенийгээ ойлгоод л хоорондоо нөхөрлөөд ирэхээр их сайхан болдог. Хятадын энэ олон хүнийг хооллож, ундлана гэдэг бол маш хэцүү зорилт шүү. Тэд нар ажилсаг учраас энэ зорилтоо биелүүлж чадаж байна. Тийм биз? Хятад хүн уйгагүй хөдөлмөрлөснийхээ ачаар энэ том орныг босгож ирлээ.

Орос хүн бол их сайхан. Орос хүний талаар нэг ийм үг байдаг л даа. Орос хүнийг цохиж унагачихаад, “Уучлаарай” гэдэг үгийг босохоос нь өмнө хэлэх хэрэгтэй гэдэг. Оросууд бол хүний итгэлийг даах тэнхээтэй хүмүүс юм шүү. Нэг 100 грамм архийг тэд нар “адууны доза” гэж хэлдэг юм. “Адууны доза”-аа уучихаад, яриад суухад орос хүн ёстой сайхан. Тэд нар маш өргөн сэтгэж чаддаг хүмүүс шүү дээ. Ер нь аливаа улс, ард түмэнд өөрийн гэсэн онцлог байдаг. Япон хүн тийм их архи уувал юу болох бол? Шилэн аягаар нэг хатуу архи уучихсан Япон хүн амьд үлдэх болов уу? үгүй болов уу? би хэлж мэдэхгүй байна шүү.

Аливаа ард түмэнтэй өөрийнх нь онцлогоор нөхөрлөх хэрэгтэй. Хүмүүс бие биенийгээ ойлгох хэрэгтэй юм шүү дээ. Энэ улс үндэстнүүдийн хоорондын хэрүүл, тэмцэл, маргаан чинь ойлголцохгүй байгаагаас л болж байгаа юм. Ойлголцохгүй байна гэдэг чинь дэлхийгээ шудрага бусаар хуваасантай бас холбоотой.

-Энэ газар минийх, чамайг орвол буудна! Үүнээс цааш чинийх! гээд хуваачихсан. Тэгж хуваахдаа шудрага бус хуваасан юм шүү дээ. Тухайлбал, нэг ард түмнийг 3 хэсэг болгоод хуваасан жишээ байна. Та Монголыг аваад үз! Монголын нэг хэсгийг Орос авчээ. Нөгөө нэг хэсгийг нь Хятад авсан байна. Нэг хэсэг нь энд байна. Ингэж нэг ард түмнийг 3 хуваасан түүх байна. Солонгос 2 хуваагдаад байж байна. Монголыг 3 хуваасан тэр хүмүүс, тэр улс төрчид, “энэ бол шудрага биш юм болж байна!” гэдгийг мэдэж байсан шүү дээ. Тийм биз дээ? Мэдэх мэдэхдээ, бүр хамгийн сайн мэдэж байсан. Тэгсэн хирнээ улаан

цайм мэдээгүй царай гаргаад л байгаа шүү дээ. Яагаад гэвэл тэд одоо хүчтэй байгаа учраас тийнхүү мэдээгүй царай гаргаад өнгөрөөж чадаж байна. Тэдэнтэй маргаад дийлэхгүй учраас тэр мэдээгүй царайгий нь хүлээн зөвшөөрөхөөс өөр арга алга. Тэр ч байтугай зарим нь олон улсын харилцааны шудрага, хэм хэмжээний тухай сургаалийг айлдаад л сууж байна. Энд шудрага юм байхгүй гэдэг нь хэлж байгаа үг бүрээс нь ойлгомжтой байна. Курилын аралууд гэдэг чинь угаасаа л Японы арал байсан шүү дээ. Японы арал мөн гэдгийг хэн ч үгүйсгэж чадахгүй. Энэ чинь жаахан газар. Гэвч түүнийг Японд буцааж өгөхгүй гээд л зүтгээд байна. Энэ мэтийн шудрага биш юм чинь хүмүүсийг хооронд нь зодолдуулаад л, хэрэлдүүлээд л байна. Хэрүүл эхлэхээр зодоон болдог доо.

Тэгэхээр хамгийн гол зүйл бол хүмүүс бие, биенийгээ ойлгох, бие биенийгээ хүлээн зөвшөөрч сурах явдал юм. Заавал өөр хүнийг өөртэйгээ адилхан байлгах албагүй шүү дээ. Өөр хүмүүс надаас нэг юмыг огт өөрөөр сэтгэж болно. Магадгүй энэ ном хөх өнгөтэй байхад :

-Биш ээ! Наадах чинь хөх биш, хар байна! гэж хэлж болно. Ийм үзэл бодлын ялгаа байж болно. Тэгэхдээ тэр хүний тэр хөх, цэнхэр юмыг хар байна гэж нотлож байгааг, тэр хүн өөрөө тэгж үзэж, тэр хүн тэгж харж, ухаарч байгааг нь хүндэтгэх ёстой. Яагаад гэвэл тэр хүнд өөрт нь тийм байж. Тэр хүн бол тэгж үзэх эрхтэй. Тэр эрхийг нь хүндэтгэх ёстой. Тийм учраас бие биенийхээ аливаа эрх чөлөөг хязгаарлахгүйгээр хүмүүс хоорондоо ойлголцвол, нөгөө ярьсан өнгийг үнэнээр нь тогтоож чадна. Үүний төлөө утга зохиол үйлчлээсэй гэж би боддог.

12 Япон хүнтэй уулзаж болдог боллоо

Миний нүдэн дээр их юм өөрчлөгдөж байна. Халх голын дайн эхлэх үед би 6 настай байж. Япон улс, Монгол улсыг эзлэн авахаар их цэргээ хөдөлгөж, энэ түрэмгий дайныг эхлүүлсэн түүх бий. Олон улсын харилцааны ямар ч шалгуураар орсон энэ бол түрэмгий дайн байсан шүү дээ. Харин энэ дайныг Японд өөрөөр тайлбарладаг юм билээ. Яаж тайлбарлах нь танай өөрийн чинь хэрэг. Энэ дайнд Монголчууд бид ялсан. Бид улс орноо аварч чадсан. Монгол цэргүүдэд толгой дараалан хиар цохиулсан Япон цэргүүд манай нутгаас зугатаан гарцгаасан. Одоо жижигхэн болчихсон өчүүхэн Монгол асар том болчихсон Японыг дийлчихлээ! гэж бид их баярладаг юм. Тухайн үедээ дэлхийн талыг эзэгнэсэн Монголын эзэнт их гүрний цэргүүд далайн хар шуурганд цохиулаад усанд живснээр, аралын жижигхэн Япон амь аврагдаж байсан биз дээ! Ингэж түүх давтагдсан гэж би хувьдаа боддог юм. Халх голын дайн болж байх яг тэр үед Японы алдарт зохиолч Шибата Рётаро гуай

Квантуны армийн шинэхэн цэрэг болчихоод манай хилийн цаахна ойрхон явж байсан юм билээ. Энэ тухай тэр өөрийнхээ номонд бичсэн байна билээ. Тэр бас Япон эх орныхоо тухай бодож явсан нь лавтай. Олон зууны туршид ямар ч харилцаагүй шахуу байсан Япон, Монгол хоёр улс ингэж дайсан болцгоосон юм. Ийм байдал олон жил үргэлжиллээ. Тэгээд хоёр орны харилцаа сайжрах эхлэл “Говь” комбинатыг байгуулснаар тавигдсан байх. Шинэ үед нөгөө хоёр дайсан чинь найз, нөхөд болж байгаа юм байх л даа. Манай дайсан байсан Япончууд Монголд ирдэг боллоо. Зүгээр ч үгүй, бидэнд туслаж байна. Одоо бид нар шал өөр харилцаатай болж байна. Энэ бол ерөөсөө ганцхан зууны дотор, хүний нэг амьдрах насны дотор болж байгаа өөрчлөлт юм шүү дээ. Уг нь Монголчууд Япончуудад туслаж байсан баримт түүхэнд байхгүй. Монголчууд бид ч Япончуудын тусламжгүйгээр одоо үетэйгээ золгосон. Тэгвэл одоо яагаад нэг нь тусламж авч, нөгөө нь тусламж өгч байна вэ? Энэ хэнд хэрэгтэй тусламж юм бэ? гэж би боддог юм.

Энэ тусламж Монголд хэрэгтэй юм уу? Би заримдаа үүнд эргэлздэг. Би бол тусламж авахгүй л амьдрах юмсан! гэж боддог. Гэхдээ “Туслая!” гэсэн Япон хүний сайхан сэтгэлийг бид хүндлэх ёстой. Над шиг ингэж боддог монгол хүн олон бий. Хүний тусламжаар биш, хүнд туслаж амьдрах нь нүүдэлчин хүний төрөлхийн чанар байх. Яагаад Японы засгийн газар Монголд туслах хэрэгтэй гэж үзэж байна вэ? Би энэ асуултанд одоо болтол хариулт олохгүй байна. Манай хэвлэл дээр гарсан материалаар бол нэг ч Япон хүн энэ асуултанд хариулаагүй. Яагаад энэ асуултанд хэн ч хариулахгүй байгаа нь ч бас сонирхол татдаг л юм.

Япон улс, Монгол улсын харилцаа одоо үед сайнаар өөрчлөгдөж байна уу? Япон хүн юу гэж бодож байна? Би энэ талаар сайн мэдэхгүй байна. Харилцаа маань улам муудаж болно шүү дээ. Монгол хүн, Япон хүнтэй уулзаж болдоггүй үе байсан шүү. 10 жилийн өмнө Японоос хүн ирээд та нар шиг миний зургийг авах гэсэн бол би заавал манай Дотоод Яамнаас зөвшөөрөл авах ёстой байсан. Тэр зөвшөөрөхгүй бол би ирэхгүй. Зөвшөөрөлгүй ирсэн бол манай Дотоод яам намайг баривчлаад байцаана. -Чи яагаад монголын дайснуудтай уулзаж байгаа юм бэ? Чамайг Японд тагнуулчаар элс гэж байна уу? Чамайг Японд оч гэж байна уу? Хаанаас авна гэж байна? Чамд юу өгч байна? Доллар өгч байна уу? Чи хэдийг авсан бэ? Чи Японы банкинд данс нээсэн үү? Чи Монголын төр, засгийг юу гэж муу хэлсэн бэ? гэх мэтээр байцаах байсан. Манай Дотоод Яам хэн нэгэн хүнийг ямар нэгэн хэрэгт холбогдуулан баривчлаад байцаахдаа заавал “Чи Японы тагнуул уу?” гэсэн асуултаар байцаалтаа эхэлдэг нь бараг “заншил” болчихсон зүйл. Яагаад ийм болсон юм бэ гэвэл, дайны өмнө манайд Японы тагнуулч, хорлон сүйтгэгч нар их байж. Тэд нар

хорлон сүйтгэх ажил их хийдэг байж л дээ. “Японы тагнуулч, хорлон сүйтгэгч нар бол маш аюултай!” гэдэг бодол удаан хугацаагаар Монгол хүний сэтгэл, санаанаас гарахгүй байсаар байсан юм. Япон хүн тагнуул хийгээгүй, дайн дэгдээгээгүй бол ийм байдал буй болохгүй шүү дээ. Одоо бол Монгол хүний бодол аажмаар өөрчлөгдөж байна.

Одоо намайг Япон хүнтэй уулзлаа гэж хэн ч баривлахгүй, хэн ч ингэж байцаахгүй. Ийм учраас Япон, Монголын харилцаа сайн, сайхан тал руугаа явж байна гэж хэлж болмоор байгаа биз дээ? Бид улс хоорондын харилцаа, ард түмнүүдийн хоорондын харилцаа сайн байгаасай гэж хүсч байна. Энэ 21-р зуун дайнгүй зуун байгаасай! гэж хүсэж байна. Алийн болгон хүмүүс хоорондоо байлдах вэ? Алийн болгон хүн хүнээ алах вэ? Жаахан тайван, аятайхан баймаар байна шүү дээ. Хүн чинь тэгж бодож чадах чадвартай шүү дээ. Уг нь хүн өөрөө оюун ухаантай амьтны хувьд ингэж бодож чадах ёстой.

13 Зоолон сэтгэл

Гэхдээ улс төр гэдэг юм чинь их хэцүү. Өнгө нь хувирч байдаг. Тэгээд зүв зүгээр байсан хүмүүсийг хооронд нь хэрэлдүүлээд, зодолдуулаад муудалцуулаад байдаг. Хүн гэдэг чинь эв найртай байх ёстой юмаа гэдгийг хүн бүхэн л бодох ёстой. Хүн бүхэн үүний төлөө их хүч гаргаж чадахгүй юмаа гэхэд ямар нэг байдлаар өөрийнхээ хэмжээнд хүч гаргаж байх ёстой. Үүний талаар сэтгэл нь зовж явдаг байх ёстой. Арми, цэрэг гэж байдаг бол тэр нь Засгийн газрын тоглоом байх ёсгүй.

К.Ю.: Одоо тоглоом хийж байна уу?

Д.П.: Тоглоом хийж байна. Цэрэгт команд өгөхөөр бууддаг шүү дээ. Хэнийг ч буудахаас буцахгүй. Энэ чинь л жинхэнэ аймшигтай юм. Гэхдээ одоо цаг өөр болж, бууд гэхэд буудахгүй үе гарч ирж байна шүү дээ. Индонезийн ерөнхийлөгч улс орондоо онц байдал тогтооно гэсэн шийдвэр гаргахад арми нь дэмжээгүй шүү дээ. Тийм ч учраас цус урссангүй. Тэр Оросод үймээн гарахад цэргүүд нь бас буудахаас татгалзсан. Танкууд Оросын засгийн газрын “Цагаан ордон”-ны өмнө ирчихсэн тачигнаад байсан. Гэвч тэд нар зэвсэггүй ард түмэн рүү гал нээгээгүй. Ингэж цэрэг, арми нь өөрийнхөө ард түмэн рүү гал нээдэггүй байх хэрэгтэй. Ийм хүмүүс тэр арми, цэрэгт олон байх хэрэгтэй байна. Цэрэг гэдэг бол кноп дарахаар хааш нь ч хамаагүй буудаж байдаг, ямар ч хяналт байхгүй, тийм тоглоомын амьтан биш байх ёстой юм. Энд дахиад юу хэлэх гээд байна вэ? гэхээр оюуны баялаг хүнд байх ёстой юм л гэдгийг хэлэх гээд байгаа юм. Сэтгэлийн нүнжиг, уян сайхан чанар хүнд байх ёстой гэдгийг хэлэх гээд байгаа юм.

Дахиад л би нөгөө философоо номлох гэж байна л даа. Магадгүй

энэ бол жаахан утопи, үл гүйцэлдэх маягийн юм байж болно. Гэхдээ хүн ерөөсөө гэгээн сайхан юмыг мөрөөдөж байхад хэзээч буурууддаггүй. Зарим хүн саятан больё гэж бодож болно. Тэгж бодож л байг. Зарим нь дэлхийд алдартай эрдэмтэн болоод нээлт хийе, гэж бодож болно, зарим нь хүнийг мөнхрүүлээд алтан хөшөө босгуулах талаар бодож болох юм. Хүн бүр сайхан юм л мөрөөдөж байг. Хүний энэ гэгээн сайхан мөрөөдөлийг таслаж болохгүй.

Тэрийг доромжилж болохгүй. Магадгүй чи саран дээр оч. Ангараг гаригт оч. Дараа нь түүн дээрээ амьдрал олоод тэндээсээ эхнэр аваад, хачин хамартай хүн дагуулаад ир л дээ. Тэгээд хаанаа хуримаа хийдэг юм? Тэг л дээ. Чи түүнийг мөрөөд, энэ чинь муу юм ерөөсөө биш. Гэгээн сайхан юмыг л мөрөөд! Хүн чинь мөрөөдөлийнхээ хүчинд амьд явдаг юм. Хүн бол ерөөсөө л ийм амьтан. Түүнээс хүн бол “Маргааш би ямар хоол идэх вэ?” гэж дандаа боддоггүй. Хүн бол өнөө орой очоод ямар хоол идэх вэ? гэдгээ хүртэл гэртээ харьж байж шийддэг. Яагаад вэ? гэвэл, “Манай хөргөгчин дотор юу байна, ямар ногоо байна, ямар мах байна, юу холих вэ?” гэдгээ гэртээ харьж байгаад хардаг. Түүнээс бус өдөр бүхэн оройныхоо хоолыг боддоггүй. Хүн юун тухай боддог вэ? гэвэл хүн маргаашийнхаа аз жаргалын тухай боддог. Энэ бол маргаашийн тухай дандаа мөрөөдөл байдаг. Тэгэхээр хүний мөрөөдөл гэдэг хүнийг авч яваа юм. Тийм гэгээн сайхан мөрөөдөл байхгүй бол хүн, хүнийг ч хөнөөнө, өөрийгөө ч хөнөөнө. Амиа хорлоно гэдэг чинь тэр гэгээн мөрөөдөл нь байхгүй болчихож байгаа юм. Маргаашийг харж чадахаа байчихаж байгаа юм. Тийм учраас бүгдээрээ сайхан мөрөөдөцгөөе. Тэгэх үү?

К.Ю.: Тэгье.

14 Зохиолч С.Эрдэнийн тухай дурсамж

К.Ю.: Төгсгөлд нь С.Эрдэнэ гуайн тухай та дурсамж хэлж өгөөч. Би уг нь түүнтэй ярилцлага хийх ёстой байсан. Гэсэн ч амжаагүй.

Д.П.: С.Эрдэнэ гэдэг зохиолч бол Монголын үргэлжилсэн үгийн, Европд бол новелла гэж хэлдэг өгүүллэгийн зохиолч. Их алдартай зохиолч. Энэ хүн бол Хэнтий аймгийн хүн. Буриад хүн. С.Эрдэнийн амьдралыг би гадарлана шүү. Ээжтэй нь би танил байсан. Янжмаа гуай гэдэг хөгшин байсан. Хүүхдүүдийг нь би бүгдийг танина. Харин би аавыг нь үзээгүй. Аав нь хар Сэнгэ гэдэг хүн байсан юм гэнэ билээ. Түүнийг 1937 онд барьж аваад буудсан. Бас эсэргүү гэж үзсэн юм гэнэ билээ. Бас японы тагнуул гэж гүтгэсэн байх, эсвэл цагааны тагнуул ч юмуу, мэдэхгүй.

С.Эрдэнэ бол эцэггүй өссөн хүн. Бид нар 50-аад оны үед энэ утга зохиол руу зэрэг орж ирсэн хүмүүс. Би бол театрын утга зохиолын эрхлэгч хийдэг, С.Эрдэнэ бол их сургуульд сурдаг байсан. Хүн эмнэлгийн ангид

сурдаг оюутан байсан. Тэгээд С.Эрдэнэ тэр сургуулиа төгсөөд тэр үед галзуугийн больниц гэж хэлдэг байсан мэдрэлийн больницэд их эмчээр очсон. Тэгээд дараа нь Эрүүлийг Хамгаалах Яаманд ажиллаад түүнийхээ дараа Зохиолчдын Хороонд очсон. Бид нар насаараа хамт байсан. Бид хоёр энэ хооронд бараг 50 жилийн үерхлээр холбогдсон. Энэ хооронд нилээд хэдэн орноор хамт явсан. Монголынхоо нутгийг хамт тойрсон. Чингис хааны их өргөө байсан Хөдөө арал, Аварга Тосон гэдэг газарт бид 4 зун хамт амарч байсан. Бид нар Хар далайд хамт амарч байсан. Олон удаа хамт явж байсан. Бид хоёрт нууц гэж юм байгаагүй. Бид хоёр авгай нараасаа нуудаг юмаа хоорондоо ярьдаг байсан. Би ч энэ номон дээрээ С.Эрдэнийнхээ тухай бичсэн, С.Эрдэнэ ч миний тухай номондоо бичсэн. Эрдэнийг бие муу байхад очдог байсан. Эргэдэг байсан.Тэгээд ярьдаг байсан:

-Чи бид хоёр найз, нөхөд яваад хорвоог дуусгах нь ээ. Одоо чи бид хоёр салаад хаачих вэ? гэж ярьдаг байв. С.Эрдэнэ бол Монголын уран зохиолд шинэ эргэлт хийсэн хүн. С.Эрдэнийн тэр эргэлт нь уянгын гэдгээрээ онцлог. Их сайхан, зөөлөн, сэтгэлийн зохиол бичдэг. Тэр үргэлжилсэн үгийн зохиолоо гайхамшигтай, сайхан Монгол хэлээр бичдэг. Тэр хүн Буриад хүн шүү дээ. Халх, Буриадууд бол адилхан Монгол хэлээр ярьдаг учраас ямарч ялгаа байхгүй. Гэхдээ өөрийн анхаарах онцлог бий. Би залуучуудад :

-Та нар халх хүмүүс байж эх хэлээ мэдэхгүй байна шүү гэж хэлдэг юм. Наад буриад чинь халхаар сийлж байгаагий нь хараач гэдэг. Үнэхээр С.Эрдэнийн зохиолыг уншихад их сайхан жороо морьтой, их сайхан тал дундуур салхи исгэрүүлээд, хажуудаа, нэг алчуур нь дэрвэсэн хүүхэн дагуулаад давхиж байгаа юм шиг санагддаг. Гайхамшигтай. С.Эрдэнэгийн тэр зохиолыг уншихад ямар нэгэн донсолгоо байхгүй. Түүний зохиол хүнийг өөрөө урсгалаараа, зөөлөн хөвүүлээд аваад явдаг юм. Энэ бол С.Эрдэнэгийн гайхамшиг юм. Ийм хэмжээний гайхамшгийг бичиж чадна гэдэг бол зохиолч хүний маш том чадвар, маш их авъяас юм шүү дээ. Үүнийг би одоо байнга хэлж явдаг. Та нар С. Эрдэнэтэй бас танил байсан юм байна. Сонин байж магадгүй, би нэг түүх ярья.

Нас барахаас нь хоёр хоногийн өмнө би очсон юм. Хүү Э. Бат-Үүл нь хүлээлгийн өрөөнд нь байсан. Тэгээд би орон дээр нь суулаа. Хамгийн сүүлчийн удаа уулзсан нь тэр юм.

-За яаж байна. Бие ямар байна? гэсэн.

-Муу байна. Өчигдөр ер нь бараг явчих шахлаа! гэж байна. Тэр чинь эмч хүн шүү дээ. Юу болж байгааг мэдэж байгаа.Тэгээд :

-Би нэг жаахан өндийж суумаар байна. Хоёулаа зэрэгцээд жаахан сууя! гэж байна. Тэгээд би өндийлгөсөн. Зөөлхөн өргөөд суулгасан. Би түшсэн

л дээ.

Хоёулаа ингээд зэгцээд суулаа. Тамир тэнхээ юу ч байхгүй болсон байна.

Тэгээд надад хэлж байна:

-Хүн их сонин юм зүүдлэх юм! гэж байна. Би гайхлаа.

-Урд шөнө би сонин зүүд зүүдэллээ! гэж байна.

-Ямар зүүд зүүдлэв? гэсэн.

-Цэрэндэжид маань залуухан байна аа. Тэгээд бид хоёр Бразилийн ерөнхийлөгчийн ордонд их том дайллаганд орж байна. Тэр ордонд их том баяр, дайллага, бүжиг болж байна. Цэрэндэжид маань залуухан байна гэж зүүдэллээ! гэж байна. Тэгэхэд би хэлсэн:

-Үгүй, ер чи бид хоёр Бразилийг үзээгүй. Заавал Бразилийг зүүдэлдэг нь юу юм бэ? Ядахдаа нөгөө Пиночетийг зүүдлэхгүй дээ. Чилийг зүүдлэж яагаад болсонгүй вэ? гээд хоёулаа инээдэм наргиан болж байсан юм. Энэ бол С.Эрдэнээгийн сүүлчийн зүүд байсан ч байж болох юм. Амьдралыг тэр юунд харж байна вэ? гэвэл, ертөнцийн хаа нэг газарт, ханьтайгаа хамт, тэд залуу зандан байсан цагаа сэргээн бодож чадаж байна. Амьдралыг сүүлчийн удаа мөрөөдлөөр харсан нь тэр байжээ. Тэгээд би сэтгэл их хөдөлсөн. Үүдэнд нь Бат-Үүл байсан. Гарч ирээд Бат-Үүлд, аавынх нь зүүдэлсэн тухай хэлсэн. Тэгээд би гэртээ ирээд С.Эрдэнийн гэр рүү нь утасдлаа. Авгайд нь:

-Би очоод ирлээ. Жаахан ядруухан байна шүү! гэлээ. Тэгээд нөгөө зүүдний тухай хэлсэн. Тэгсэн тэр инээгээд:

-Үгүй, та хоёр чинь зүүдээ хүртэл яриад амжаа юу? гэж байсан.

Бид хоёрын хамгийн сүүлчийн уулзалт энэ байсан даа. Бид хоёр бол амь ондоо, санаа нэг явсан гэж болно. Одоо би ганцаардах болчихоод явж байна. Надад С. Эрдэнэ шиг сэтгэл санаагаа хуваачихдаг хүн байхгүй шүү. Хань ижил, аав, ээж, үр хүүхэд энэ бүхнийг явахад хүн өнчирдөг. Найз нөхөр байхгүй болоход хүн бас өнчирдөг юм байна. Энэ чинь хүний нэг өнчрөл юм байна шүү дээ. Тийм учраас хүн найз нөхрөө хайрлаж явах хэрэгтэй юм.

Амьд сэрүүнд нь хайрлаж явах хэрэгтэй юм! гэж л би бодож явна. С. Эрдэнэ бол аугаа их хүн. С.Эрдэнэ бол Монгол хүн оюуны ямар их гэгээрэлтэйг Монголын утга зохиолд төлөөлж чадна. Монгол хүн бичиг, ном хардаг, соёлыг ухаардаг байсан цагт С. Эрдэнээг мартахгүй. Би заримдаа С. Эрдэнээд атаархдаг байсан. Ямар гоё, сайхан найруулгатай бичиж байна вэ? гэж атаархдаг байсан. Тиймээ. Би С.Эрдэнээгийнхээ тухай ийм л үг хэлмээр байна. Монголчууд мартахгүй. Мартъя гэсэн ч С. Эрдэнэ мартагдахгүй. Ийм л зүйлийг хэлье дээ.

К.Ю.: За их баярлалаа.